

УДК 340.12:327.39

М. Ю. Щирба

СТАН ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ПОКАЗНИК НЕОБХІДНОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПАЦІЄНТА

Постановка проблеми. Спеціальний правовий статус ґрунтується на становищі індивіда чи групи осіб у конкретних історичних умовах у конкретній державі. Суб'єкти нормотворення, закріплюючи на законодавчому рівні елементи правового статусу, спираються насамперед на становище цієї категорії осіб у суспільстві, що зумовлює потребу в наданні їм додаткових пільг чи гарантій, а можливо, навпаки – у посиленні відповідальності або створенні правових обмежень. Особливо вказане положення ілюструється в контексті спеціального правового статусу таких суб'єктів, як пацієнти. Збереження здоров'я населення – одна із центральних проблем сучасності, особливо у зв'язку з погіршенням стану довкілля, зростаючими навантаженнями різного характеру, які впливають як на окремі системи організму людини, так і на загальний стан її здоров'я. Одним із головних прав людини, визнаних на міжнародному, регіональному та національному рівнях, є право на здоров'я, яке включає не лише відсутність соматичних хвороб, а й психічний і соціальний добробут.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з правами людини у сфері охорони здоров'я, досліджувалась різними фахівцями, такими як З. Гладун, Д. Гергель, І. Жаровська, Н. Оніщенко, С. Стеценко, І. Сенюта, А. Колодій, О. Петришин та інші. Проте з огляду на широкомасштабність проблематики та новітні соціальні виклики залишається низка недосліджених проблем, серед яких – стан здоров'я населення України як первинний чинник удосконалення правового регулювання статусу пацієнта.

Метою статті є аналіз стану здоров'я населення України, що ґрунтується на соціологічних методиках і спеціально-наукових дослідженнях, а також визначення основних напрямів удосконалення правової політики у сфері правового статусу пацієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ю. Денисенко зазначає: «Здоров'я населення – це інтегрований показник якості життя лю-

дей. На тлі зниження якості здоров'я населення підвищення захворюваності майже за всіма класами хвороб призводить до зниження людського потенціалу в Україні» [1, с. 145]. Збереження здоров'я людини виступає не лише найважливішою цінністю, а й стратегічним ресурсом майбутнього розвитку суспільства та нації. Вказане зумовлює потребу в аналізі стану здоров'я громадян України. Здоров'я людини в сучасному розумінні – це нормальне функціонування всіх її статусів як потенційного базису індивідуума та адекватний системно-середовищний прояв особистості. За даними Державної служби статистики України, у 2015 році 41% міських жителів і 39,7% сільських не могли оцінити свій стан здоров'я як добрий, вказуючи, що він є задовільним чи поганим. Відповідно до методики, що розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я, стан здоров'я людини на 60% залежить від умов життя, на 30% – від стану навколишнього середовища, на 10% – від рівня розвитку системи охорони здоров'я [2, с. 72].

Майже 2/3 громадян вказували, що вони хворіли протягом останнього року, і це суттєво позначилось як на їхній повсякденній працездатності, так і на життєвій активності. Майже 80% стверджують, що мають хронічні захворювання. Що стосується захворювань, то статистика за останні декілька років є практично стабільною: першою серед хронічних захворювань є гіпертонія (41%), далі йдуть серцеві захворювання (майже 27%), остеохондроз (13%), артрит (12%), легеневі хвороби та алергії (близько 5%). Україна продовжує лідувати в Європі за рівнями захворюваності на ВІЛ-інфекцію та туберкульоз.

Спостерігаються негативні зміни в стані здоров'я дітей, найчастіше відхилення в їх розвитку. Вражає значне омолодження віку пацієнтів із тяжкими й хронічними захворюваннями. Наприклад, аж 27% хлопців у віці 16–17 років повідомили, що не вважають себе здоровими. Порівняно з минулими роками цей показник зріс аж на 6%. Також захворювання демонструють нездоровий спосіб життя підлітків, розбалансованість належного харчування. Так, на холецистит, цироз печінки хворіють 23% дівчат 16–17-річного віку, коли для інших категорій громадян цей показник у 3–4 рази нижчий.

Майже 20% молоді у віці до 18 років повідомляють, що вони палять, при цьому констатується 110 тисяч смертей, які первинно викликані тютюнопалінням. На сьогодні в Україні Всесвітня організація охорони здоров'я налічує близько 290 тисяч ін'єкційних наркоманів. На офіційному ж обліку, за даними Науково-дослідного інституту соціальної й судової психіатрії і наркоманії, у наркодиспансерах перебуває 85 тисяч хворих. Частина ін'єкційних наркоманів віддають перевагу опіуму та героїну, проте ці речовини досить дорогі, тому більшість приймають витяжку з макової соломки. Щорічно кількість наркоманів в Україні зростає, за даними експертів, приблизно на 10%. До того ж наркозалежні громадяни все молодіють: вік, у якому починають вживати наркотичне зілля, становить тепер 13–15 років [3, с. 87].

Фахівці медичної сфери констатують, що дієвим фактором ризику часто є гігієнічно необґрунтована перебудова окремих форм навчання, за умови чого посилюється негативний вплив шкільного середовища, виникає розумове перенавантаження школярів, посилюється вплив шкільних стресових факторів, особливо в екзаменаційний період, розвивається стан гіподинамії [4, с. 143]. На головний біль і мігрень страждають майже 20% дівчат 16–17-річного віку. Вказане пов'язуємо з відповідальним періодом у житті підлітків – закінченням школи, складанням ЗНО тощо. Такі висновки ми можемо зробити з того, що на вказані хвороби жаліються тільки 0,8% дівчат у віці 13–14 років [5].

Також варто констатувати низку інших проблем, таких як низька народжуваність, високий показник загальної смертності. Середня тривалість життя в Україні на 11 років менша, ніж у країнах Європи, і на 7 років менша, ніж у сусідній Польщі. Негативні тенденції в демографічних процесах зумовлені також віковою структурою населення. З року в рік зменшується питома вага дітей у структурі населення області, що є наслідком як низької народжуваності, так і високої смертності дітей. Водночас збільшується частка осіб у віці 65 років і старше, у сільській місцевості майже кожний п'ятий житель такого віку [6, с. 123]. За прогнозом ООН, за збереження динаміки скорочення населення до 2030 року кількість українців зменшиться до 39 млн.

На здоров'я населення також активно впливає антропогенне забруднення природи, яке призвело до порушення рівноваги в біосфері та стало суттєвою проблемою теперішнього часу. Встановлено, що населення багатьох міст і сіл України піддається дії факторів навколишнього середовища в рівнях, що перевищують гранично допустимі величини та негативно впливають на стан здоров'я. Потенційно екологічно небезпечні підприємства, частка яких у структурі промисловості (майже 1/3) і висока щільність розміщення на території України перевищують аналогічні показники розвинених держав світу, визначають надмірне техногенне навантаження на довкілля та постійну загрозу виникнення аварійних ситуацій (насамперед на території Донбасу, Дніпропетровщини, Запорізького, Харківського, Київського, Львівського промвузлів та промвузлів в обласних центрах Півдня України). В Україні немає жодного промислового міста, де концентрації в атмосфері основних забруднюючих речовин не перевищували б гранично допустимі. Приблизно 80% викидів від усіх основних промислових підприємств припадає на об'єкти, розміщені в містах Донецько-Придніпровського регіону. Лише 15,3% мешканців міських поселень проживають в умовах слабкого забруднення повітря, 52,8% – в умовах помірного, 24,3% – в умовах сильного, 7,6% – дуже сильного забруднення [7, с. 289–290]. Статистика за 2015 рік підтверджує вказане: здоровими себе вважають 61% жителів Карпатського регіону та лише 40% – Сходу України. Наприклад, на алергією хворіють 7% жителів Донецького регіону і тільки 2% – Карпатського [5].

Особливою є ситуація в регіонах, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, оскільки в Україні недостатній захист населення від радіо-

активного забруднення, що тісно пов'язується зі збільшенням рівня захворюваності. Медичні показники свідчать про зростання первинної захворюваності в радіоактивно забруднених регіонах за окремими класами хвороб, зокрема: у 1,7 раза зросли новоутворення; у 1,5 раза збільшилась частка хвороб крові, кровотворних органів, підшлункової залози, шкіри та підшкірної клітковини; у 1,4 раза збільшилась кількість хвороб органів дихання та сечостатевої системи; на 37,1% зросли показники перинної захворюваності хвороб системи кровообігу та на 25,0% – розладів психіки й поведінки [8, с. 344].

Останнім часом особливо посилюється політичний фактор впливу на здоров'я громадян. Бурхливі соціальні зміни, революційні події, військові дії радикально негативно впливають на психологічне здоров'я нації. Згідно з результатами соціологічного обстеження 42% респондентів вказали, що психологічна напруга в суспільстві є одним із перших критеріїв впливу на їх хворобливий стан.

Більшість пацієнтів не задоволені медичним обслуговуванням, якістю медичних послуг, варто також констатувати низький рівень фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я. Наприклад, самостійно забезпечували себе медикаментами 91% громадян, під час перебування в лікарні 67% пацієнтів самостійно забезпечували себе білизною та 80% – їжею. Однак не тільки низький економічний рівень забезпечення сфери охорони здоров'я впливає на такий стан. Вади ресурсного забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні насамперед є такими:

- бюджетне фінансування практично спрямоване на утримання інфраструктури та не залежить від обсягу та якості наданих послуг;
- досить незначні державні видатки на виконання державних (регіональних) програм є розпорошеними, а тому неефективними;
- суперечливість статистичних даних і труднощі обліку неофіційних витрат на потреби сфери охорони здоров'я ускладнюють процес розрахунку й планування видатків держави [9, с. 146].

Також проблемним є дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги, що призводить до неефективного використання потужностей медичних ресурсів на обмеженій території.

Варто констатувати низький рівень правової обізнаності пацієнтів. За результатами соціологічних досліджень, які проводились громадськими організаціями, на кожні 10 пацієнтів 6 мають досвід порушення їхніх прав у лікарняних установах, 9 вимагають посилення свого правового захисту, стільки ж заявляють про недостатню поінформованість про свої права як пацієнта. Зрештою, кожний другий українець взагалі дізнався про ці права під час соціологічного опитування [10].

У статті 35 Хартії основних прав Європейського Союзу вказано: «Кожний має право на доступ до превентивної допомоги та медичне обслуговування на умовах, передбачених національним законодавством і практикою. Підвищена увага має приділятися захисту здоров'я людини під час розробки та здійснення всіх політик і дій Європейського Союзу» [11]. Превентивна допомога в нашій державі перебуває на неналежному рівні. Особливо вра-

жає недбале ставлення пацієнтів до стану свого здоров'я. Статистика стверджує, що минулого року лише 41% громадян звернулись до лікаря з метою профілактичного огляду, до того ж вказаний показник знизився порівняно з попередніми роками [5]. Звернемо увагу на те, що до вказаної групи входять також особи, які звертаються до лікаря не з власної ініціативи, а у зв'язку з вимогою законодавства (профілактичний огляд дітей, працівників тощо).

Погоджуємось із позицією О. Федько, що здоров'я має розглядатись насамперед як результат діяльності самого індивіда. Воно зумовлюється способом життя людини, а тому відповідальність за стан здоров'я лягає насамперед на саму людину. Жодні зусилля медичних працівників або керівників системи охорони здоров'я не матимуть належного результату, якщо громадяни країни не усвідомлять високу цінність здоров'я й здорового способу життя та свою відповідальність за підтримку здорового стану власного організму [12]. Розвиваючи цитовану думку, звернемо увагу на важливу роль держави в активізації здорового способу життя своїх громадян. Вказане зумовлює необхідність активізації державної політики щодо роз'яснення й інформування громадян про їх відповідальність за стан свого здоров'я та здоров'я своїх дітей. Пацієнт і медичний працівник повинні утворювати єдину організаційну систему. Отже, правовий статус пацієнта передбачає не лише права, а й систему обов'язків, про які пересічні громадяни часто забувають. Ефективність забезпечення правового статусу пацієнта передбачає двосторонній процес взаємодії держави та суспільства, медичної установи й пацієнта.

Наостанок звернемо увагу на те, що загалом показники соціального становища пацієнтів є незадовільними. У нашій державі лише 43,3% громадян вважають стан свого здоров'я добрим. У європейських державах показники такі: Бельгія – 74%, Нідерланди – 77%, Швеція – майже 80%. Навіть у країнах, які не належать до ідеалу соціально-орієнтованих держав, показник значно вищий: Словаччина – 64%, Польща – 57%, Румунія – 70% [13]. Вказане ілюструє нагальну потребу в удосконаленні правової політики держави у сфері охорони здоров'я, необхідність новітніх підходів у світлі гуманізації прав пацієнтів.

Висновки. Варто констатувати посередній стан здоров'я громадян і незадовільний стан системи охорони здоров'я в Україні. Соціологічний аналіз вказує на тенденцію зниження рівня здоров'я як загалом населення, так і окремих груп, особливо дітей та молоді.

Це становище зумовлене такими факторами:

– соціальними (зниження рівня економічного добробуту домогосподарств в Україні, велика кількість соціально-незахищених груп громадян, низький рівень ефективності медичних послуг, неефективність моделі фінансування системи охорони здоров'я, відсутність модернізаційних механізмів у сфері охорони здоров'я);

– екологічними (погіршення стану навколишнього природного середовища, відсутність програм захисту населення від шкідливих наслідків техногенних катастроф);

– культурними (нездоровий спосіб життя, значне поширення шкідливих звичок серед громадян, відсутність медичної культури населення, низька правова обізнаність пацієнтів, відсутність широкомасштабної інформаційно-роз'яснювальної роботи);

– політичними (відсутність єдиної політико-правової стратегії реформування сфери охорони здоров'я, відсутність системного імплементації позитивного міжнародного й зарубіжного досвіду, політико-соціальні зміни, революційні події, військові дії).

Вказане дає підстави стверджувати про суттєву загрозу національній та економічній безпеці держави та негайну потребу в удосконаленні правової політики у сфері правового статусу пацієнтів.

Література

1. Денисенко Ю. Стан здоров'я населення сучасної України: соціологічний вимір / Ю. Денисенко // Сучасне суспільство. – 2012. – Вип. 2. – С. 143–149.
2. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі : [кол. монографія] / за ред. В. Бакірова. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – 216 с.
3. Карпов О. Характеристика стану сформованості здорового способу життя у сучасній молоді / О. Карпов // Духовність особистості. – 2013. – Вип. 3. – С. 80–90.
4. Олійник Ю. Стан здоров'я підлітків-старшокласників м. Харкова, що мешкають у районах із різними екологічними характеристиками / Ю. Олійник // Медицина сьогодні і завтра. – 2013. – № 3. – С. 143–146.
5. Самооцінка населення стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2015 році : статист. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publdomogosp_u.htm.
6. Муромцева Ю. Демографія : [навч. посібник] / Ю. Муромцева. – К. : Кондор, 2009. – 300 с.
7. Тарасова В. Фактори впливу довкілля на стан здоров'я населення / В. Тарасова, І. Ковалевська // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2012. – № 2(1). – С. 287–292.
8. Прилипка В. Стан здоров'я та якість медичного забезпечення населення радіоактивно забруднених територій / В. Прилипка, М. Морозова, О. Петриченко, Ю. Озерова // Гігієна населених місць. – 2013. – Вип. 61. – С. 343–351.
9. Ткач Є. Сучасний стан та наслідки негативних тенденцій у сфері охорони здоров'я в Україні / Є. Ткач // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2013. – № 4. – С. 145–151.
10. Нечаєва Н. Українські ЗМІ про сучасний стан медичного обслуговування та відносини «лікар – пацієнт» / Н. Нечаєва // Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації». – 2010. – № 2. – С. 147–152.
11. Charter of the Fundamental Rights of the European Union of 18 December 2000, C 364/5 / European Parliament, Council of the European Union, European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
12. Федько О. Здоров'я як предмет державної політики: проблеми управління / О. Федько // Офіційний сайт бібліотеки імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2009_2/doc_pdf/Fedko.pdf.
13. Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств в усіх країнах ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database>.

А н о т а ц і я

Щирба М. Ю. Стан здоров'я населення України як основний показник необхідності вдосконалення правового регулювання статусу пацієнта. – Стаття.

У статті констатовано, що збереження здоров'я населення – одна із центральних проблем сучасності, особливо у зв'язку з погіршенням стану довкілля, зростаючими навантаженнями різного характеру, які впливають як на окремі системи організму людини, так і на загальний стан її здоров'я. На основі статистичних даних стверджується про посередній стан здоров'я громадян і незадовільний стан системи охорони здоров'я в Україні. Спостерігаються негативні зміни в стані здоров'я дітей, найчастіше відхилення в їх розвитку. Вражає значне омолодження віку пацієнтів із тяжкими й хронічними захворюваннями. На думку автора, таке становище зумовлене соціальними, екологічними, культурними та політичними факторами.

Ключові слова: пацієнт, здоров'я, правовий статус, захворювання.

А н н о т а ц и я

Щирба М. Ю. Состояние здоровья населения Украины как основной показатель необходимости совершенствования правового регулирования статуса пациента. – Статья.

В статье констатируется, что сохранение здоровья населения – одна из центральных проблем современности, особенно в связи с ухудшением состояния окружающей среды, растущими нагрузками различного характера, которые влияют как на отдельные системы организма человека, так и на общее состояние его здоровья. На основе статистических данных утверждается о посредственном состоянии здоровья граждан и неудовлетворительном состоянии системы здравоохранения в Украине. Наблюдаются негативные изменения в состоянии здоровья детей, чаще всего отклонения в их развитии. Поражает значительное омоложение возраста пациентов с тяжелыми и хроническими заболеваниями. По мнению автора, такое положение обусловлено социальными, экологическими, культурными и политическими факторами.

Ключевые слова: пациент, здоровье, правовой статус, заболевания.

S u m m a r y

Shchyrbа M. Yu. The health status of the Ukrainian population as the main indicator of the need to improve the legal regulation of the patient's status. – Article.

The article states that the preservation of public health is one of the central problems of our time, particularly in relation to environmental degradation, increasing loads of different nature, which affect both the individual systems of the human body, and the general state of his health. On the basis of statistical data affirming the mediocre state of health of citizens and the poor state of the health care system in Ukraine. Observed adverse changes in the health status of children, most deviations in their development. It affects a significant rejuvenation of aged patients with serious and chronic diseases. According to the author, this situation is due to social, environmental, cultural and political factors.

Key words: patient, health, legal status, disease.